

CICERO, *Academica posteriora, Liber primus*. Edition, introduction et commentaire de Michel Ruch. Paris, Presses Universitaires de France, 1970, 100 p. (Collection „Erasmé”, 25.)

Ediția de față se înscrie pe linia unor vechi și constante preocupări manifestate de rețerșatul profesor M. Ruch față de opera filozofică ciceroniană, preocupări concretizate într-o serie de articole publicate în ultimele două decenii: *À propos de la chronologie et de la genèse des Academica et du De finibus* (AC, 18, 1950); *Consulares philosophi chez Cicéron et chez saint Augustin* (REAug. 5, 1959); *La disputatio in utramque partem dans le Lucullus et ses fondements philosophiques* (REL, 47, 1969). La acestea se adaugă teza apărută la Paris în 1958, *Le préambule dans les œuvres philosophiques de Cicéron*. În ediția pe care o prezentăm, M. Ruch își propune să reia — într-o formulă originală — textul ciceronian, după patru decenii de la apariția ultimei ediții a *Academicelor*, cu introducerea și comentariu de Vincenzo Marmorale, Milano, 1935. Printre edițiile precedente se cuvine menționată, de asemenea, cea a lui O. Plasberg, 1922, din „Bibliotheca Teubneriana” cu atât mai mult cu cât textul acestei ediții, remarcabilă prin rigoarea științifică și prudența cu care este abordată problema tradiției manuscrise și a stabilirii textului ciceronian, stă la baza versiunii adoptate de M. Ruch. Originalitatea acestei din urmă ediții constă așadar nu în noutatea textului propus de editor, ci în modul de prezentare a dialogului — ne referim la studiul introductiv — și în amploarea comentariului, determinată în bună parte de profilul specific al colecției. Adresându-se în primul rând studenților cu intenția de a le oferi un material de lucru cât mai accesibil, această colecție își propune editarea comentată a unui text de proporții reduse sau a unui fragment limitat, dar unitar, al unei opere mai ample. Conform acestui deziderat, M. Ruch se limitează la prezentarea cărții I a *Academicelor posteriore* din care ni s-a transmis expunerea lui Varro în întregime și începutul replicii lui Cicero.

Introducerea (p. 5—42) constituie o suită de informații indispensabile pentru înțelegerea textului, a modului în care a fost conceput și a fazelor succesive pe care le-a cunoscut redactarea *Academicelor*. Problema tradiției manuscrise nu comportă o discuție specială, M. Ruch adoptând — fără comentarii — siglele și clasificarea codicilor propusă de Plasberg în 1922, în urma unui studiu amplu referitor la această problemă. În centrul preocupărilor actualului editor se află conținutul ideologic al *Academicelor*, interpretarea materialului filozofic tratat, problemele de genază și cronologie a textului. Toate acestea sînt expuse pe larg, cu erudiția și competența unui profund cunoscător al subiectului, într-o introducere organizată judicios pe capitole: I. *Genèse et chronologie* (p. 5—9); II. *Compte rendu analytique* (p. 10—20); III. *La controverse philosophique et le problème doctrinal* (p. 21—39); IV. *Le problème des sources* (p. 40—42). În încheiere, editorul oferă o vastă listă bibliografică care permite orientarea sistematică a cititorilor în domeniile abordate de studiul textului ciceronian: A. *Histoire de la philosophie*; B. *Les écoles*; C. *Les scolares*; D. *Les Romains*; E. *Les sources*; F. *Les influences*¹.

M. Ruch nu se limitează, însă, la generalitățile oarecum teoretice furnizate de introducerea. Un spațiu considerabil din subsolul textului este consacrat comentariului de idei, aprecierilor stilistice și gramaticale asupra frazei ciceroniene, observațiilor de istorie a vocabularului științific latin (cu permanentă referire la corespondentul grecesc, la pasaje din alți autori sau din alte lucrări ale lui Cicero). Cîteva exemple: „*opinationem*”: « le fait de s'abandonner à l'opinion » correspond à οἴσις ou δόξα; cf. la définition, *Tusc.* 4, 15; *ignorantiam*: hapax chez Cicéron pour *ignorationem*, terme habituel, au contraire, chez César et Népos” (§ 42, notă).

¹ Această listă nu epuizează, bineînțeles, întreaga bibliografie folosită de editor, ale cărui informații merg pînă în anul 1968 (v. de ex. p. 67 H. Gundert, *Der Platonische Dialog*)

Pentru observații de stil, v. § 9, notă: „tu... tu: remarquer l'envolée de la période qui obéit à un rythme soit binaire, soit ternaire”;

În reconstituirea textului, M. Ruch manifestă tendința de a păstra cît mai mult posibil lecțiunile manuscriselor, recurgînd la coniecturile altor editori numai atunci cînd intervenția în text i se pare absolut necesară. În general, citează — pe baza ediției Plasberg — propunerile predecesorilor săi — chiar dacă nu le acceptă și își motivează cu scrupulozitate punctul de vedere adoptat. De ex.: la § 8: textul: *in laudationibus, in his ipsis antiquitatem prooemii philosophiae scribere uolumus, si modo consecuti sumus*; aparatul critic consemnează: *philosophiae <more>* Plasberg. În notă Ruch reia discuția: „*Philosophiae scribere*: c'est la tradition des mss., les éditeurs corrigeant en *philosophiae <more>* (Plasberg) ou en *philosophis* (Reid); mais on peut comprendre *philosophiae* comme datif d'intérêt ou de la destination...” Dacă își pune problema alegerii între diferite variante oferite de manuscrise poziția editorului este, de cele mai multe ori, justificată. În § 2, editorul optează pentru nominativul *Roma* (ΓΔ) față de locativul *Romae* (γγ) explicînd expresia *ecquid... Roma noui* (unde subînțelege un *ferat* sau *adferat*) prin analogie cu *ecquid ipse noui* de mai jos (§ 2, notă). Cînd se hotărăște să intervină în textul manuscriselor adoptînd versiuni propuse de predecesorii săi, Ruch se grăbește, de asemenea, să dea explicații în notă. În § 46 adoptă versiunea oferită de ediția Plasberg *exposuisti* menționînd, cu prudență, în subsol: „*Exposuisti*: conjecture de Durand; la leçon des mss., *exposui*, serait un contresens; mais on peut aussi admettre que Cicéron oublie qu'il rédige un dialogue”. În § 16 preferă coniectura *tantum* Davisius, față de *tam* ΓΔ *tamen* uel *tum* S, iar în notă citim: *tantum*: conjecture; *tam*, leçon de mss., est incompréhensible”. Trebuie să menționăm, însă, că marea majoritate a lecțiilor adoptate de Ruch, atunci cînd modifică textul manuscriselor sau optează pentru una din versiunile diferiților codici, figurează în textul lui Plasberg din 1922, contribuția actualului editor reducîndu-se, de fapt, numai la explicația pe care o dă coniecturilor respective.

Singura coniectură originală propusă în această ediție se referă la un pasaj de la începutul cărții I pe care îl cităm în extenso: *Paulumque cum ad eius uilla abessemus, ipsum ad nos uenientem uidimus; atque illum complexi, ut mos amicorum est², satis longo interuallo ad uillam reduximus*. (§ 1) M. Ruch se pronunță pentru continuitatea textului pe care toți ceilalți editori îl suspectează — și nu fără motive — de o lacună. În aparatul critic găsim următoarea mențiune: „*satis... interuallo*: aduersus uirorum doctorum opinionem, hic nec lacunam nec corruptelam suspicor”, poziție pe care editorul o explică în notă: „*Satis enim longo interuallo*: les éditeurs supposent à tort une lacune ici; cet ablatif de distance se rattache à *reduximus*: « nous étions suffisamment éloignés de sa villa pour pouvoir l'y reconduire » (rite de politesse) et précise *paulumque*”. Mai justificată ni se pare prudența cu care tratează Plasberg pasajul — izolînd între paranteze fragmentul suspectat: (*satis longo interuallo* **) și citînd în aparatul critic diferite emendări verosimile propuse de alți editori pe care, însă, nu le adoptă în text. Interpretarea lui M. Ruch rămîne, astfel, discutabilă, explicația pe care o oferă forțînd, oarecum, sensul textului.

În sfîrșit, pe lângă unele greșeli de tipar — punctuație eronată (p. 6, n. 1), greșeli de literă (p. 55 *mulutm* pentru *multum*) — trebuie să semnalăm cîteva inadvertențe: o notă din comentariul paragrafului 3 se referă la forma *antecellat* inexistentă în pasajul respectiv unde figurează, în schimb, *antecedat*; la § 23 aparatul critic menționează emendarea propusă de Plasberg *<sui et appetitione>* reluată în notă sub forma *<sui et in appetitione>*, aceasta din urmă fiind, de fapt, versiunea existentă în textul lui Plasberg. Remarcăm, de asemenea, o oarecare inconsecvență a modului în care sînt citați autorii coniecturilor menționate în subsol:

² Punctuația este corectată de noi; în text virgula figurează, în mod greșit, înaintea lui *est: ut mos amicorum, est...*

astfel, la § 7 citim în aparatul critic : „<se> Lambinus Plasberg || <quidem> Durand Plasberg”. Aparatul critic fiind aşadar alcătuit — în mod evident — după ediţia Plasberg, se ajunge uneori la omiterea adevăratului autor al coniecturii : la § 46 aparatul critic citează „*exposuisti Plasberg*”, lecţiune care figurează, într-adevăr, în textul lui Plasberg, dar care aparţine lui Durand (Londra, 1740) după cum Ruch însuşi menţionează în notă. Uneori, în schimb, citează numele autorului (§ 16 *tantum Davisius*) fără a mai indica adoptarea de către Plasberg a lecţiunii propuse.

Un neajuns al acestei ediţii provine din modul oarecum defectuos de organizare a paginii. Spre deosebire de uzajul curent care grupează notele critice în funcţie de textul paginii respective, M. Ruch menţionează la începutul fiecărui paragraf ansamblul acestor note creînd astfel un decalaj de pagină care îngreunează mult consultarea aparatului critic şi, implicit, lectura continuă a textului.

În ciuda acestor scăpări, trebuie să semnalăm meritul incontestabil al ediţiei al cărui interes depăşeşte cercul limitat al mediului studenţesc, adresîndu-se unui public larg de iubitori ai studiilor clasice, mai puţin familiarizaţi cu problemele spinoase ale filozofiei antice. *Academicile* au găsit în persoana lui Michel Ruch un comentator entuziast şi competent, sensibil la toate nuanţele şi subtilităţile acestui text ciceronian care exprimă într-o formă lapidară un conţinut filozofic extrem de bogat.

Anca Bădulescu

CICÉRON, *Laelius de Amicitia*. Texte établi et traduit par Robert Combès. Paris, Les Belles Lettres, 1971, LXXVIII + 69 p.

De la ultima ediţie a dialogului în colecţia Budé (L. Laurand, 1928), literatura consacrată lui *Laelius* a înregistrat, în cadrul interesului, în continuă creştere, pentru opera filozofică a lui Cicero, progrese notabile (şi nu numai cantitative), fie prin studii cu caracter general care vizau la reformularea opiniilor faţă de opusculul ciceronian în ansamblu¹, fie prin contribuţii care aveau ca obiect rezolvarea unor probleme ale textului sau ale interpretării. Simpla menţionare a bogatei bibliografii de la p. LXXI—LXXIII, care consemnează 37 de lucrări apărute după 1928 (între care şi o contribuţie a noului editor) şi numai 10 de dinaintea acestei date, este suficientă pentru a demonstra necesitatea reinnoirii editării şi pentru a scoate în evidenţă atât efortul de sinteză necesitat de asemenea lucrare cât şi nouitatea datelor pe care cititorul este în drept să le aştepte de la lectura ei.

În studiul introductiv, divizat în patru secţiuni (*Le traité*, p. VII—XII, *Le dialogue*, p. XIII—XLII, *Le problème de l'amitié*, p. XLII—LVIII, *Le texte*, p. LVIII—LXVIII) atenţia lui R. Combès este atrasă în primul rând de problemele cronologice ridicate de geneza tratatului. Singurele certitudini în legătură cu momentul publicării acestuia se reduc la un termen *post quem*, începutul anului 44 (data publicării dialogului *Cato Maior*, pe care *Laelius* îl citează), şi altul *ante quem*, luna decembrie a aceluiaşi an (cînd apare tratatul *De officiis*, care îl menţionează), ceea ce dă cîmp liber formulării oricăror ipoteze şi coniecturi înăuntrul acestor două date extreme. Dificultăţile utilizării aluziilor foarte vagi privitoare la planurile literare ale lui Cicero, cuprinse în scrisorile către Atticus din lunile mai—august 44, au favorizat în general tendinţa de a fixa perioada redactării tratatului fie în jurul lunii iulie, cînd este amintită revizuirea unei opere al cărei titlu nu se precizează însă, fie, şi mai puţin

¹ De exemplu, K. Büchner, *Der Laelius Ciceros*, MH, IX, 1952, p. 88—106.